

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2021.gada 19.janvārī Nr. 1-8/1

**Latvijas Republikas Saeimas
Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai**
cilvektiesibu.komisija@saeima.lv

*Par vardarbības jēdzienu
Bērnu tiesību aizsardzības likumā
(grozījumiem pirms pirmā lasījuma)*

Saeima 11.06.2020. pieņēma grozījumus Bērnu tiesību aizsardzības likumā (turpmāk – BTAL), kas stājās spēkā 23.06.2020. Ar šiem grozījumiem likumdevējs izslēdza no vardarbības definīcijas, kas skaidrota BTAL 1.panta 9.¹ punktā, terminu “nolaidība”, kā arī izslēdza 13.punktu, kas atsevišķi skaidroja terminu “vecāku nolaidība” kā vienu no vardarbības veidiem. Sākotnēji piedāvātie BTAL grozījumi neparedzēja izmaiņas vardarbības definīcijā. Priekšlikumu uz otro lasījumu iesniedza Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija, iepriekš diskusijas ar bērnu tiesību aizsardzības speciālistiem nav bijušas.

08.12.2020. Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēdē (turpmāk - Komisija) BTAL ietvertā vardarbības jēdziena izmaiņu iniciators, deputāts un krimināltiesību zinātnieks Dr.iur. Andrejs Judins izskaidroja iepriekš izteikto viedokli¹, ka jēdziena “nolaidība” ietveršana BTAL vardarbības definīcijā var novest pie tā, ka pēc katra nelaimes gadījuma ar bērnu vecāki un citas par bērnu atbildīgās personas tiktu krimināli sodītas par vardarbību pret bērnu. A.Judins piedāvāja jēdzienu “nolaidība” BTAL izdalīt no vardarbības definīcijas, paredzot vecākam vai bērna aprūpētājam atbildību, kas nebūtu attiecināma uz Krimināllikuma 174.pantu. Komisija uzdeva Labklājības ministrijai līdz 2020. gada 18.decembrim kopā ar atbildīgajām iestādēm izstrādāt likuma projektu, kas paredzētu iekļaut BTAL vecāku un aprūpētāju “nolaidības” skaidrojumu un atbildību par to, nesasaistot to ar vardarbības definīciju.

Tiesībsargs piekrīt Saeimas Komisijas deputātu viedoklim, ka katrs pieaugušo nolaidības dēļ ar bērnu noticis nelaimes gadījums nebūtu uzskatāms par vardarbību.

¹ Judins A. Krimināllikuma 174. panta piemērošanas aktuālās problēmas. Jurista Vārds, 25.02.2020., Nr. 8 (1118), 11.-17.lpp. Pieejams tiešsaitē: <https://juristavards.lv/doc/276115-kriminallikuma-174-panta-piemerosanas-aktualas-problemas/>

Par vardarbību nebūtu uzskatāmas arī visas bērna aprūpes pienākuma nepildīšanas izpausmes. Tomēr ir gadījumi, kad bērna aprūpes pienākuma nepildīšana sasniedz tādu kaitīguma pakāpi, kad tā ir uzskatāma par vardarbību. Tādēļ tiesībsargs atbalsta “pamešanas novārtā”² kā viena no vardarbības veidiem atjaunošanu vardarbības jēdziena tvērumā un sniedz šādu pamatojumu:

[1] 30.05.2013. BTAL 1.pants tika papildināts ar 9.¹ punktu, kurā tika skaidrots termins “vardarbība”. Kā norāda A. Judins savā rakstā, šis papildinājums tika veikts, lai BTAL tiktu ietverta vispārīga vardarbības jēdziena definīcija, atvasinot to no definīcijas, kuru izmanto Pasaules Veselības organizācija (turpmāk – PVO). Tomēr, kā norāda krimināltiesību zinātnieks, Saeimas pieņemtais grozījums attiecībā uz vardarbības definīciju netika skatīts kopsakarā ar Krimināllikuma 174.pantu un tā iespējamām krimināltiesiskajām sekām. Atzīstot nolaidību par vienu no vardarbības izpausmēm, tas radījis iespēju piemērot “vecākiem vai citām personām, no kurām bērns ir atkarīgs, sodu saskaņā ar KL 174. pantu, vairs nesaistot to ar minēto personu cietsirdīgu apiešanos ar bērnu”.³ A.Judins atsaucas uz Augstākās tiesas 26.11.2019. lēmumu kriminālprocesā Nr. 11089143817, kas atstāja negrozītu Rīgas apgabaltiesas spriedumu, ar kuru vecāki tika sodīti par vardarbīgu apiešanos ar savu mazgadīgo bērnu, pieļaujot viņa saindēšanos ar vecākiem paredzēto metadonu. Tiesībzinātnieka ieskatā tiesas nolēmums “nostiprinās jaunu pieeju KL 174. panta interpretācijai, kas radīs pamatu piemērot kriminālsodus vecākiem un citām personām pēc nelaimes gadījumiem ar bērniem, konstatējot pat īslaicīgu uzmanības novēršanu no viņiem”.⁴

[2] PVO vardarbības definīcija nosaka, ka tā ir tīša fiziska spēka vai varas pielietošana vai arī draudi to pielietot pret sevi, citu personu, personu grupu vai kopienu, kas izraisa vai var izraisīt ievainojumu, nāvi, psiholoģisko kaitējumu, attīstības traucējumus vai zaudējumus.⁵ Tādējādi, lai rīcība tiktu uzskatīta par vardarbību PVO izpratnē, ir vienlaikus jāizpildās trim kritērijiem: 1. rīcībai jābūt tīšai; 2. rīcībai jāizpaužas kā fiziska spēka vai varas pielietojumam vai draudiem to pielietot; 3.tā izraisa vai var izraisīt negatīvas sekas. Kā skaidro PVO, vārda “vara” iekļaušana papildus frāzei “fiziska spēka pielietošana” paplašina vardarbīgas darbības veidu un izvērš tradicionālo izpratni par vardarbību, iekļaujot tās darbības, kas izriet no varas attiecībām, tostarp draudus un iebiedēšanu. Turklāt, papildus acīmredzamākām vardarbīgām rīcībām “varas pielietošana” ietver nolaidību vai bezdarbību. Tādējādi “fiziska spēka vai varas izmantošana” būtu jāsaprot kā nolaidība un visa veida fiziska, seksuāla un emocionāla vardarbība. **Piedāvātā definīcija sasaista faktisko rīcību ar tīšu nodomu, neatkarīgi no sekām, un šī vardarbības definīcija, kā ir norādījusi PVO, neattiecas uz nejaušiem negadījumiem, piemēram, lielāko daļu ceļu satiksmes negadījumu vai apdegumiem**⁶. Apzināta

² 15.12.2020. starpinstitūciju sanāksmē precizēts termins iepriekš BTAL lietotā termina “nolaidība” vietā. Kā skaidroja LU docente Ieva Ozola, jēdziens “nolaidība” ietilpst jēdzienā “pamešana novārtā”.

³ Judins A. Krimināllikuma 174. panta piemērošanas aktuālās problēmas. Jurista Vārds, 25.02.2020., Nr. 8 (1118), 11.-17.lpp. Pieejams: https://juristavards.lv/doc/276115-kriminallikuma-174_panta-piemerosanas-aktualas-problemas/

⁴ Turpat.

⁵ WHO definition and typology of violence. Pieejams: <https://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/>

⁶ World report on violence and health. Edited by E.G. Krug, L.L. Dahlberg, J.A. Mercy, A.B. Zwi and R. Lozano, Geneva, World Health Organization, 2002: 5.

Pieejams: https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/chapters/en/

nolaidība atšķiras arī no vecāku nolaidīgas rīcības nabadzīgu apstākļu dēļ, kuros vecāks, nepietiekamu resursu dēļ, nevar nodrošināt bērna pilnvērtīgu attīstību.⁷ Tādējādi tikai apzināta (tīša) vecāku rīcība, nenodrošinot bērna aprūpes pienākumus tādā veidā, ka tas kaitē vai var kaitēt bērna dzīvībai vai attīstībai, PVO ieskatā ir uzskatāma par vienu no vardarbības veidiem.

[3] Deputāts A.Judins savā rakstā norāda, ka, lai arī vecāku vai citu personu nolaidība attiecībā uz bērnu netiek minēta KL 174. pantā, “par to vienmēr varēja piemērot kriminālsodu, ja nolaidībai piemita cietsirdīgas apiešanās pazīmes un ar to bērnam tika radītas fiziskās vai psihiskas ciešanas”⁸. Tiesībzinātnieka bažas ir, ka līdz ar 30.05.2013. BTAL grozījumiem cietsirdīgās apiešanās pazīmes vairs nav kritērijs, vērtējot vecāku vai citu personu nolaidību pret bērna aprūpi un uzraudzību, jo nolaidība tiek uzverta kā viena no vardarbības formām. Tātad pats nolaidības fakts var būt par pamatu notiesājošam spriedumam, ja vien bērnam ir iestājušās smagas sekas. Augstākās tiesas 26.11.2019. lēmums kalpo kā piemērs šo bažu pamatojumam, jo tiesa kā nodarījuma objektīvo izpaušmi norāda vecāku vardarbīgu rīcību pret bērnu, nevis cietsirdīgo apiešanos⁹.

[4] Ņemot vērā PVO vardarbības jēdziena skaidrojumu, kā arī apstākli, ka BTAL vardarbības termina skaidrojums tika balstīts uz PVO vardarbības definīciju, secināms, ka likumdevējam, 2013.gadā ieviešot vardarbības definīciju, nebija nodoma, ka vecāku nolaidīga vai nevērīga rīcība automātiski tiktu uzskatīta par vienu no vardarbības formām, kas būtu krimināli sodāma. A.Judina izteiktās bažas ir pamatotas, un likumos būtu nepieciešams veikt atbilstošus precizējumus. Tomēr pieņemtais risinājums – izslēgt nolaidību kā vienu no vardarbības formām ir pārsteidzīgs un neatbilst sabiedrības interesēm aizsargāt bērnu no visu veida vardarbības.

[5] Vardarbība krimināltiesībās izpaužas kā aktīva darbība, kas vērsta uz cilvēka personiskās drošības prettiesisku apdraudējumu, fiziski vai psihiski iedarbojoties uz cilvēka ķermeni (orgāniem, audiem, fizioloģiskajām funkcijām, psihi), un tā tiek iedalīta fiziskā vardarbībā un psihiskā (emocionālā) vardarbībā. Savukārt cietsirdība izpaužas kā nolaidīga izturēšanās pret bērnu – tā aprūpes un uzraudzības pienākumu nepildīšana, bērna pamešana novārtā, kad netiek ievērotas bērna medicīniskās, emocionālās, vides un fiziskās vajadzības.¹⁰ Lai gan krimināltiesībās, konkrēti, Krimināllikuma 174.pantā, vardarbība (fiziskā un emocionālā vardarbība) tiek nodalīta no cietsirdīgas apiešanās (nolaidības), šis iedalījums tiek pamatos ar nepieciešamību šajā pantā iekļaut visus vardarbības veidus – arī tos, kas izpaužas kā bezdarbība. Latvijas Augstākā tiesa savā tiesu prakses apkopojumā krimināllietās par cietsirdību un vardarbību pret nepilngadīgo, skaidrojot vardarbības jēdzienu, atsaucas uz PVO sniegto vardarbības definīciju, norādot, ka PVO ir “konkretizējusi

⁷ Violence towards children in the EU. European Parliamentary Research Service. European Union, 2014: 6
Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2014/542139/EPRS_IDA\(2014\)542139_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2014/542139/EPRS_IDA(2014)542139_EN.pdf)

⁸ Judins A. Krimināllikuma 174. panta piemērošanas aktuālās problēmas. Jurista Vārds, 25.02.2020., Nr. 8 (1118), 11.-17.lpp. Pieejams tiešsaitē: <https://juristavards.lv/doc/276115-kriminallikuma-174-panta-piemerosanas-aktualas-problemas/>

⁹ Augstākās tiesas 2019.gada lēmums lietā Nr. SKK-[K]/2019, 8.4.paragrāfs pieejams: Augstākās tiesas tīmekļa vietnē sadaļā „Judikatūras nolēmumu arhīvs” <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/6084>

¹⁰ Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojuma „Tiesu prakse krimināllietās par cietsirdību un vardarbību pret nepilngadīgo”, 2015.gads, 49.lpp.

Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>

vardarbības veidus, kas tiek pielietoti pret bērniem, izdalot fizisko vardarbību, seksuālo vardarbību, emocionālo (psiholoģisko) vardarbību un aprūpes trūkumu, ko likumdevējs gan Krimināllikuma 174., gan 124. pantā ir apzīmējis kā cietsirdīgu apiešanos, kas, atšķirībā no vardarbības, izpaužas nevardarbīgos veidos, kuriem raksturīga necilvēciska attieksme pret bērnu, pametot viņu novārtā”.¹¹ Tādējādi pamatproblēma neslēpjas BTAL iepriekšējās redakcijas vardarbības definīcijā – likumdevējs ir paredzējis iekļaut Krimināllikumā visus BTAL iepriekšējā redakcijā formulētos vardarbības veidus. Problēma ir atšķirīgu terminu lietošanā likumos, kā arī iepriekšējā BTAL redakcijā ietvertā termina “nolaidība” neprecīzā skaidrojuma dēļ.

[6] Kā norāda PVO, viens no iemesliem, **kāpēc sabiedrība vardarbību neuztver kā sabiedrības veselības apdraudējumu, ir skaidras definīcijas trūkums.** Vardarbība ir izplatīta un sarežģīta sabiedrības parādība, un tās definīcija balstās nevis zinātniskos apsvērumos, bet gan sabiedrības vērtējumā par to, kas ir pieņemama uzvedība un kāda uzvedība rada apdraudējumu.¹² Šo vērtējumu ietekmē sabiedrības vērtību un sociālo normu attīstība, un to atspoguļo valsts tiesību akti.

[6.1] Vardarbību iespējams skaidrot dažādi, atkarībā no tā, kurš to definē un kādam mērķim tas tiek darīts. Krimināltiesībās, kuru mērķis ir apcietināt un notiesāt par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, vardarbības definīcija var atšķirties no tādas definīcijas, kas nepieciešama tām iestādēm, kas preventīvi strādā ar ģimenēm, pirms noziegums ir pastrādāts. Izaicinājums ir definēt vardarbību tādā veidā, lai tās definīcija aptvertu visas ļaunprātīgās darbības, kas rada vai var radīt kaitējumu, tajā pašā laikā nekļūstot tik izvērstai, ka tā zaudētu savu nozīmi vai arī tā tiktu attiecināta uz patoloģiskiem dzīves nelaimes atgadījumiem¹³.

[6.2] Likumā, kas speciāli izveidots bērnu aizsardzībai, izslēdzot nolaidīgu rīcību kā vienu no vardarbības pret bērniem veidiem, **likumdevējs tādējādi nodod sabiedrībai ziņu, ka, lai arī bērna aprūpes pienākumi ir svarīgi, to nepildīšana atsevišķos gadījumos nav pielīdzināma tādai apzinātai ļaunprātīgai rīcībai, kas būtu definējama kā vardarbība.** Tomēr, strādājot bērnu tiesību aizsardzības jomā un saskaroties ar bērnu tiesību pārkāpumiem, šādam apgalvojumam nevar piekrist. Lai uzskatāmāk ilustrētu tos nolaidības nodarījumus, kurus tiesībsarga ieskatā nav iespējams citādāk definēt, kā vardarbību pret bērniem, padāvājam apskatīt divus piemērus no Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojuma, kuros vecāki tika notiesāti par nolaidīgu rīcību pret bērnu.

1. Piemērs

Ar Ogres rajona tiesas 2012. gada 6. februāra spriedumu lietā Nr. K24-0019/12-2, krimināllieta Nr. 11310085607 konstatēts, ka apsūdzētā atstāja savu gadu un trīs mēnešus veco meitu vienu pašu savā dzīvesvietā un divu nedēļu laikā apmeklēja viņu ne biežāk kā vienu reizi dienā ne ilgāk kā vienu stundu, bet divas dienas neapmeklēja vispār. Pēc durvju uzlaušanas un iekļūšanas dzīvoklī, tur tika atrasta neapģērbta, neapkopta maza meitene, kurai rokās bija tukša, netīra ar

¹¹ Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojuma „Tiesu prakse krimināllietās par cietsirdību un vardarbību pret nepilngadīgo”, 2015.gads, 13.lpp.

¹² World report on violence and health. Summary, Geneva, World health Organization, 2002: 4. Pieejams: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/42512>

¹³ World report on violence and health. Summary, Geneva, World health Organization, 2002: 4. Pieejams: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/42512>

sastāvējušu smaku pudelīte ar knupīti, uz gultas atradās šķēres ar asiem galiem, virtuvē bija atvērts logs (dzīvoklis atrodas mājas astotajā stāvā), pie kura piestumts krēsls. [...] Medicīnas darbinieks konstatēja, ka meitene ir nosalusi, viņas ķermenis ir atūdeņojies un viņa ir izsalkusi.¹⁴

2. Piemērs

Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa 2012. gada 11. decembra spriedumā lietā Nr. K29-1256/12, krimināllieta Nr. 11088313611, konstatēja, ka apsūdzētā patvaļīgi pārtrauca sava 2011. gada 21. februārī dzimušā dēla ārstēšanu bērnu slimnīcā „Gaiļezers”, lai gan bērnam bija nopietni fiziskās veselības traucējumi un bija nepieciešams saņemt medikamentozu terapiju. Jaundzimušā atrašanās vieta tika konstatēta tikai pēc astoņiem mēnešiem, kad viņš tika nogādāts slimnīcā veselību apdraudošā stāvoklī. Visu šo laiku apsūdzētā ne tikai nenodrošināja bērnam nepieciešamo veselības aprūpi un medicīnisko palīdzību, bet arī nerūpējās un pavirši izturējās pret viņu, nekopa un ilgstoši neievēroja higiēnu, tādējādi izraisot infekcijas un slimības, atstāja bērnu novārtā, nesniedza ilgstoši pietiekamu un piemērotu uzturu. Tā rezultātā zīdainim konstatētajām iedzimtajām slimībām pievienojās dzīves laikā iegūtas slimības, kas radušās ilgstoša higiēnas trūkuma, nepietiekamas bērna uzraudzības, barošanas un kopšanas rezultātā – kašķis ar sekundāru strutainu ādas infekciju, malmetrīcija (olbaltumvielu enerģētiskā trūkums), izgulējums pakauša rajonā, autiņu dermatīts.¹⁵

Ja pieņemam, ka pamešana novārtā nav vērtējama kā vardarbība pret bērnu, šajos piemēros tā būtu uzskatāma par aprūpes pienākumu pienācīgu nepildīšanu Bērnu tiesību aizsardzības likuma izpratnē. Taču konkrētajos gadījumos nodarījuma raksturs, kurā ir saskatāma vecāka tīša, ļaunprātīga, cietsirdīga rīcība, būtu atzīstams par vienu no vardarbības veidiem – pamešanu novārtā.

[7] Sabiedrības bažas neproporcionāli fokusējas uz fiziskās vai seksuālās vardarbības sekām, kamēr bērna pamešanas novārtā kaitīgās sekas netiek pietiekami novērtētas. Pretēji izplatītajam pieņēmumam, ka fiziska vai emocionāla vardarbība pret bērnu ir smagāks pārkāpums, nekā bērna pamešana novārtā, pētījumi pierāda, ka bērna pamešana novārtā var radīt lielāku draudu bērna veselībai un attīstībai, nekā fiziska vai emocionāla vardarbība. Ja salīdzina bērnus, kuri ir bijuši fiziskas vardarbības upuri, ar bērniem, kuri ir cietuši no ilgstošas atstāšanas novārtā, tad novārtā pamestie bērni uzrāda lielākus kognitīvās attīstības, valodas un mācīšanās traucējumus, kā arī lielākus uzvedības traucējumus un citas sociālās problēmas.¹⁶

[8] ANO Bērnu tiesību konvencijas preambulā ir norādīts, ka bērni ir fiziski un garīgi vēl nenobriedušas būtnes un tāpēc viņiem vajadzīga īpaša aizsardzība un gādība, tostarp pienācīga tiesiskā aizsardzība. Bērniem viņu īpašā stāvokļa dēļ, kad

¹⁴ Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojuma „Tiesu prakse krimināllietās par cietsirdību un vardarbību pret nepilngadīgo”, 2015.gads, 8.lpp.

Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>

¹⁵ Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojuma „Tiesu prakse krimināllietās par cietsirdību un vardarbību pret nepilngadīgo”, 2015.gads, 9.lpp.

Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas>

¹⁶ National Scientific Council on the Developing Child (2012). The Science of Neglect: The Persistent Absence of Responsive Care Disrupts the Developing Brain: Working Paper No. 12. , p.8-10
Pieejams: www.developingchild.harvard.edu.

viņu ķermenis un prāts nav sasniedzis tādu brieduma pakāpi, lai spētu paši nodrošināt savu aizsardzību vai aprūpi, ir jānodrošina pieaugušo cilvēku īpaša aprūpe un uzraudzība. Pienākums nodrošināt bērniem drošu un labvēlīgu vidi gulstas ne tikai uz bērnu vecākiem un citiem aprūpētājiem, bet arī uz valsti. Bērnu ievainojamības dēļ nolaidīga rīcība var radīt bīstamu kaitējumu bērnam, tādēļ pamešana novārtā un tās dažādās izpausmes ir jāskaidro tiesību aktos, īpašu vērību pievēršot vecāku vai citu personu, kas ir atbildīgas par bērnu, ļaunprātīgai nolaidīgai rīcībai.

Termina “pamešana novārtā” kā viena no vardarbības veidiem izslēgšana no Bērnu tiesību aizsardzības likuma neatbilst BTAL 6.panta pirmajā daļā ietvertajam bērnu tiesību un interešu prioritātes principam un Satversmes 110.pantam, kurā ir noteikta valsts atbildība aizsargāt bērna tiesības, sevišķi tos bērnus, kas ir cietuši no varmācības.

Tādējādi, lai novērstu A.Judina identificētos riskus, vienlaikus nosakot bērna tiesības būt pasargātam no visu veidu vardarbības, aicinu izdarīt šādus grozījumus BTAL:

1. Izteikt BTAL 1.panta 9.¹ punktu – termina “vardarbība” skaidrojumu - šādā redakcijā: “vardarbība - visu veidu fiziska vai emocionāla cietsirdība, seksuāla vardarbība, pamešana novārtā vai cita veida izturēšanās, kas apdraud vai var apdraudēt bērna veselību, dzīvību, attīstību vai pašcieņu”.

2. Papildināt 1.pantu ar 20. punktu šādā redakcijā: “20) bērna pamešana novārtā – apzināta aprūpes un uzraudzības pienākumu ilgstoša nepildīšana, kas kaitē vai var kaitēt bērna attīstībai.”

3. Izteikt 81. pantu šādā redakcijā: “81. pants. Fiziska un emocionāla vardarbība pret bērnu un bērna pamešana novārtā “Par fizisku vai emocionālu vardarbību pret bērnu vai bērna pamešanu novārtā piemēro brīdinājumu vai naudas sodu līdz simt četrdesmit naudas soda vienībām.”

Ar cieņu
tiesībsargs

Juris Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu